

Жолдошев М.Э.

**ДЕНЕ ТАРБИЯ НАЗАРИЯТЫН ЖАНА УСУЛДАРЫН ОКУТУУНУН
АКТУАЛДУУ МАСЕЛЕЛЕРИ**

Жолдошев М.Э.

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ТЕОРИИ И МЕТОДИКИ
ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ**

M.E. Zholdoshev

**ACTUAL PROBLEMS OF STUDYING THE THEORY AND METHODS
OF PHYSICAL EDUCATION**

УДК: 370.1/35.17

Макалада учурдун талабына ылайык дене тарбиянын назариятын окутуу процессинде, дене тарбия сабагына, спорттук машыгууларды жүргүзүүгө байланышкан адистеширилген билимдердин жалпы негиздерине кеңири түшүнүк берилип, алар бир системага келтирилип, болочок адисттик көз карашты калыптандыруу үчүн көздөлгөн.

Негизги сөздөр: усул, тарбия, билим, спорт, дене тарбия, ден соолук, кыймыл, өнүгүү.

В статье даются обширные и систематизированные сведения о специальных образованиях в обучении теории и методики преподавания физической культуры для подготовки будущих специалистов и тренеров.

Ключевые слова: методика, воспитание, образование, спорт, физическая культура, здоровье, движение, развитие.

The article provides extensive and systematic information about specific entities in the training of theory and methods of teaching physical education to prepare future specialists and trainers.

Key words: methodology, education, education, sport, physical education, health, movement, development.

Азыркы учурда дене тарбия теориясы жогорку билимдүү дене тарбия мугалимдерин, спорт машыктыруучуларын жана кызматкерлерин даярдоодо негизги адистик ролду ойногон профилдик дисциплиналардын бир бөлүгү. Анын негизги максаты – дене тарбия процессин уюштурууда, дене тарбия сабагын өтүүдө, спорттук – машыгууларды жүргүзүүдө, жалпы дене тарбия жана спорт иштерин уюштурууда зарыл болгон адистик даярдыктын фундаментин түзгөн, белгилүү бир системага келтирилген билимдин негизги өзөгү менен тааныштыруу, болочок адистик көз карашты калыптандыруу болуп саналат. Анткени, дене тарбия мугалиминин жана спорт машыктыруучуларынын адистик компетенциясы алардын дене маданияты теориясын өздөштүрүү деңгээли менен түздөн-түз байланышты калыптандырат.

Дене тарбия (физическая культура) – адамдын денесин, дене сапаттарын жана ден – соолугун чыңдоо максатында атайын аткарылуучу иш-аракет, адам баласы тарабынан иштелип чыккан жана тандалып алынган материалдык жана руханий баалуулуктардын түркүмү. Материалдык баалуулуктар спорттук мааниге ээ болгон курулуштар: стадиондор, бассейндер, спорт залдары ж.б., ал эми рухий баалуулуктар дене тарбия теориясы, атайын иштелип чык-

кан усулдук сунуштар жана басылма китептер, атайын даярдыгы бар адистер.

Дене тарбия коомдук маданияттын бир бөлүгү болуп саналат, башкача айтканда коом топтогон адам баласын кандайдыр бир ишмердүүлүккө даярдоодогу, анын физикалык абалын оптималдаштыруудагы иш-аракетин жана анын негизинде адамдын жөндөмүн өрчүтүү процесин түшүнөбүз. Бул багытта коомдо ар түрдүү формада иш алып барылат: гимнастикалык көнүгүүлөр, дене тарбия сабагы, спорттук кружоктор жана “ден-соолукту чыңдоо” топтору уюштурулат.

Дене тарбиянын өзгөчөлүктөрү:

- идеялык так багыттын болушу;
- элдик мүнөздүн орун алышы;
- эл аралык маанайдын сакталышы;
- прогрессивдүү умтулуунун коштоп турушу.

Идеялык так багыттын болушу заманбап дене маданияты гумандуу коомдун койгон талаптарына толук жооп берип турушун шарттайт. Элдик мүнөздүн орун алышы коомдо жашап жаткан калктын бардык катмарын (бай же кедей экендигине карабай) дене тарбияга болгон муктаждыгын, мүдөө-талаптарын бирдей деңгээлде канааттандырууну камсыз кылууну билдирет. Эл аралык маанайдын сакталышы коомдо жашап жаткан бардык улуттардын өкүлдөрүн дене тарбияга болгон укуктарын бирдей кароо. Прогрессивдүү умтулуунун коштоп турушу – адамды эмгекке жана Ата Мекенди коргоого тарбиялаган коомду өнүктүрүүчү күч экендигин билдирет.

Дене тарбия теориясы – окуу предмети катары дене тарбиясына тийиштүү болгон методикалык жоболорду, түйүндүү түшүнүктөрдү, дене тарбия менен алектенген ар түрдүү машыгуулардын топторунун өзгөчөлүктөрүн изилдейт жана аларды адистик методологиялык негизде бир системага алып келип, окутуп-үйрөтөт.

Дене тарбия теориясы – илимий предмет катары дене тарбиясына тийиштүү болгон коомдогу мыйзам ченемдүү көрүнүштөрдү аныктайт жана аларды бир системага келтирип, жыйынтыктайт.

Дене маданияты теориясы 3 түргө бөлүнөт:

- базалык дене маданияты;
- спорттук дене маданияты;
- жардамчы дене маданияты.

Базалык дене тарбия (базовая физическая культура) – адамдын дене тарбиялык билимин жана жалпы эле дене даярдыгын камсыз кылуучу дене маданиятынын бир түрү катары саналат.

Коомдо базалык дене тарбиянын негизги эки түрү кездешет:

- мектеп дене тарбиясы;
- өмүрдү узартуучу дене тарбиясы.

Мектеп дене тарбиясы (школьная физическая культура) – жалпы билим берүүчү (мектеп, колледж, ЖОЖдор) мекемелериндеги милдеттүү окуу предмети болуп саналат жана негизги максаты жалпы дене тарбия билимин берүү. Бул боюнча атайын базалык программалар билим берүү министрлиги аркылуу иштелип чыккан программа жана жоболор саналат.

Өмүрдү узартуучу дене тарбиясы (профилактическая физическая культура) – бул чоң кишилердин денесинин физикалык жактан чыңалуусу, карылыкты алыстатууга багытталган жана эмгекке жарамдуу болушун камсыздайт, өз алдынча машыгууларды уюштурат.

Спорттук дене тарбия (спортивная физическая культура) – тандалып алган спорт түрүнөн эң жогорку көрсөткүчтү дүйнө элдерине спорттук натыйжаларга жетүү максатында уюштурулган спорттук машыгууларды, мелдештерди өткөрүү болуп саналат. Коомдо спорттук дене маданияты эки түргө бөлүнөт:

- баштапкы спорттук багыттагы дене тарбия;
- жогорку спорттук натыйжаларга жеткирүүчү дене тарбия.

Баштапкы спорттук багыттагы дене тарбия (физическая культура в виде начального спорта) – спорттук мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланып ар түрдүү контингенттерди жалпы физикалык жактан даярдоо максатында уюштурулган түрү катары таануу керек. Бул түрү негизинен спорттук натыйжалардын пайдубалын түзүү болуп саналат.

Жогорку спорттук натыйжаларды камсыз кылуучу дене тарбия (физическая культура в виде спорта высших достижений) – өз алдынча мелдешүү ишмердүүлүгү менен тандалып алган спорттун түрүнөн эң жогорку спорттук натыйжаларга жетишүүсү болуп саналат.

Заманбап дене тарбиянын функцияларын үч деңгээлде кароого болот:

- биринчи деңгээл – эмгекке тарбиялоо, Ата – Мекенди коргоо жана маданий жүрүм-турум эрежелерин калыптандыруу маселелери жалпысынан социалдык функциялар деп аталат;
- экинчи деңгээл – эстетикалык, руханий жана акыл – эстүүлүккө тарбиялоо маселелери жалпы педагогикалык функциялар деп аталат;
- үчүнчү деңгээл – ден – соолукту чыңдоо, дене тарбия боюнча билимдерди өздөштүрүү маселелери педагогикалык функциялар деп аталат.

Заманбап дене тарбия теориясынын негизи төмөнкүлөрдөн турат:

1. дененин өнүгүүсү;
2. дене тарбия билими;
3. дене тарбия процесси;
4. денени физикалык жактан даярдоо;
5. дене маданияты кыймылы;

6. спорт .

Дененин өнүгүүсү (физическое развитие) – организмдеги дене тарбиясынын жардамы менен орун алган морфологиялык жана функционалдык өзгөрүүлөрдүн курамы катары саналат. Дененин өнүгүүсү 3 фактордон турат. Булар биологиялык, социалдык жана педагогикалык факторлор.

Биологиялык фактор адам баласынын организми менен жаратылыш дайыма бирге, организмдин өсүп-өнүгүшү жана өзгөрүшү тыгыз байланышта болуусу менен шартталат.

Педагогикалык фактор коомдо иштелип чыккан, калыптанып калган дене тарбия менен машыгуу ыкмалары жана машыгуунун үзгүлтүксүз уюштурулушу менен шартталат.

Дене тарбия билимин (физическое образование) билгичтиктерди (умение), көндүмдөрдү (навыки) жана алар менен байланышкан билимдерди (знание) өздөштүрүү менен байланышкан процесс катары тааныса болот.

Дене тарбия процесси (физическое воспитание) – адамдын дене түзүлүшүн жана сапаттарын ар тараптан өнүктүрүүгө багытталган педагогикалык кубулуш болуп саналат.

Денени физикалык жактан даярдоо (физическая подготовка) – прикладдык багыттагы дене сапаттарын өнүктүрүү менен байланышкан педагогикалык процесс.

Дене тарбия кыймылы (физкультурное движение) – адамдын жана дене маданиятынын баалуулуктарын социалдык багытта бирге колдонуу жана аны өөрчүтүү процесси катары караса болот.

Спорт – атаандаштыкка негизделген, мелдешүү формасында уюштурулган, атайын даярдыкты талап кылган жана өз алдынча машыгып, спорттун жогорку көрсөткүчтөрдү көрсөтө алган процессти атайбыз.

Дене тарбиянын теориясын окутууда объективдүү жана субъективдүү кемчилдиктер туулуп жатат.

Объективдүү кемчилдиктер адистерге жеткиликтүү теориялык билим берилбегендиктен, көп мугалимдерибиз теориялык жактан даяр эмес.

Ал эми субъективдүү кемчилдиктер кыргыз тилинде дене тарбиянын назарияты жана окуу-усулдук окуу куралдардын, заманбап журнал-гезиттер менен камсыз болбогону саналат. Бул макалада дене тарбия теориясынын бир гана бөлүгү түшүндүрмө катары берилди. Эгерде калган бөлүктөрүнө да теориялык билимдин түшүндүрмөсү берилсе жакшы болмок.

Адабияттар:

1. Мамытов А.М., Джанузаков К.Ч. Дене маданияты теориясы. - Б., 2011; “Полиграфбум ресурсы”. - С. 5-27.
2. Шарабакин Н.И., Бервинова Н.С. Основы школьной физической культуры. – Б.: Шам, 2005. - С. 27-45.
3. Шарабакин Н.И., Мамбеталиев К.У. Теория и методика физической культуры. – Б.: Шам, 2004. - С. 105-175.
4. Матвеев Л.Д. Теория и методика физического воспитания. Учеб. для инстит-в. - М.: ФИС, 1997. - С. 87-125.

Рецензент: кандидат педагогических наук, доцент Мухтаров М.